

THAM VẤN HỌC ĐƯỜNG - NHÌN TỪ GÓC ĐỘ GIỚI

Trần Thị Minh Đức - Đỗ Hoàng

Trung tâm Nghiên cứu về Phụ nữ, Đại học Quốc gia Hà Nội.

Ở Việt Nam, phong trào tư vấn hướng nghiệp thực hiện ở một số trường phổ thông trung học nhằm chẩn đoán tình trạng học kém, lưu ban, tư vấn nghề được báo chí đăng rầm rộ những năm 80, thế kỷ XX. Những người đi tiên phong trong lĩnh vực trắc nghiệm hướng nghiệp cho học sinh chủ yếu là những nhà tâm lý học giáo dục, hướng nghiệp thuộc Viện Khoa học giáo dục cũ (nay là Viện Chiến lược và Chương trình giáo dục). Sau vài năm hoạt động hướng nghiệp rầm rộ, “Phong trào trắc nghiệm” ở trường học đã hoàn toàn bị “xếp” xuống và tham vấn học đường chưa kịp có hình hài cũng chìm xuống theo.

Dù chưa được Nhà nước thừa nhận chính thức vị trí của nhà tham vấn học đường, nhưng khoảng mười năm lại đây, một số trường học đã trưng dụng các nhà tâm lý học, giáo dục học để nhờ giúp đỡ cho các học sinh “có vấn đề” thuộc trường mình, khi mà xã hội có quá nhiều biến động và các hiện tượng tiêu cực đang lan tràn vào các trường học. Tham vấn học đường ở Việt Nam hiện nay có nhiều hình thức như: phòng tham vấn trong trường học, đường dây tham vấn qua điện thoại, tham vấn trực tuyến trên mạng Internet, tham vấn qua các buổi nói chuyện chuyên đề tại trường học và trả lời trực tiếp câu hỏi của học sinh...

Bài viết này tham khảo kết quả phỏng vấn từ một số chuyên viên tham vấn làm việc tại phòng tham vấn các Trường THPT Nguyễn Tất Thành, Trường Nguyễn Trãi, Trường Đinh Tiên Hoàng và Trường Trung cấp Hoa Sữa.... Ngoài ra, để so sánh giữa hình thức tham vấn trực tiếp tại các phòng tham vấn đặt trong trường học với các hình thức tham vấn khác, chúng tôi cũng phỏng vấn cán bộ của Trung tâm tư vấn Linh Tâm (hình thức tư vấn qua điện thoại), Công ty Tư vấn Đầu tư Y tế (hình thức tư vấn trực tuyến trên website www.tamsubantre.org), Trung tâm tư vấn tâm lý An Việt Sơn (hình thức kết hợp nói chuyện chuyên đề và tư vấn trực tiếp tại trường học). Dựa trên các kết quả phỏng vấn này, chúng tôi thử phân tích các yếu tố giới trong công tác tham vấn học đường.

Trước khi phân tích yếu tố giới trong tham vấn học đường, chúng tôi muốn mượn một định nghĩa về tham vấn học đường để nói về quan điểm của mình. Đó là “... *Giúp đỡ tất cả các học sinh trong học tập, trong quan hệ xã hội, trong công việc, trong việc nâng cao năng lực cá nhân và giúp họ trở thành người có trách nhiệm và hữu ích. Nhà tham vấn học đường trợ giúp hình thành và tổ chức tất cả những chương trình này, cũng như cung cấp các hoạt động can thiệp tham vấn thích hợp*” (Hiệp hội tham vấn học đường của Mỹ - ASCA, 1990).

Cách nhìn này cho chúng ta thấy có một sự khác biệt với quan niệm rằng: tham vấn học đường là phòng tham vấn mở trong trường và dành cho học sinh; rằng tham vấn học đường nhìn từ góc độ giới là xem có bao nhiêu % học sinh nữ, học sinh nam cần tham vấn và các em thường quan tâm đến những vấn đề gì. Thực tế cho thấy tham vấn học đường không thể hiệu quả nếu chỉ có học sinh và chuyên viên tham vấn tham gia vào quá trình tham vấn. Giáo viên và phụ huynh cũng cần được khuyến khích để tham gia vào quá trình này. Đây là: “*Quá trình cộng tác liên quan đến một nhà tham vấn làm việc với một giáo viên, một nhà quản lý, bậc phụ huynh hay các chuyên gia khác để chia sẻ những quan tâm về đứa trẻ, trong nỗ lực phát hiện ra những cách thức làm việc mới với đứa trẻ để trẻ có thể đạt đến trình độ thực của mình. Công tác tư vấn giúp các nhà tham vấn học đường có được nhiều kiến thức và kỹ năng hơn để tập trung vào các vấn đề của học sinh và điều đó trợ giúp họ trong việc trở nên khách quan và tự tin hơn khi tiếp xúc với những mối quan tâm của trẻ*” (Ed. Neukrug, *Thế giới của nhà tham vấn*. 2000).

Có thể nói, tham vấn học đường là tất cả các hoạt động can thiệp nhằm mục đích giúp cho học sinh được phát triển tốt nhất, bao gồm cả các hoạt động tư vấn cho giáo viên và cha mẹ học sinh. Tuy nhiên, trong bài viết này, chúng tôi chỉ giới hạn xem xét vấn đề giới trong tham vấn trực tiếp cho học sinh.

Theo chúng tôi, khía cạnh giới trong tham vấn học đường đề cập đến sự hiểu biết của chuyên viên tham vấn về sự khác biệt trong tính cách (được mong đợi) giữa học sinh nam và học sinh nữ do quá trình xã hội hóa tạo ra. Ví dụ, những tính cách mà gia đình, trường học và xã hội mong đợi ở học sinh nam là: *Mạnh mẽ, cứng rắn, quyết đoán; tháo vát, nhanh nhẹn, năng động; tự lập; thẳng thắn, trung thực; cam đảm, dũng cảm; hoạt bát, vui vẻ; giúp đỡ người khác.... Trong khi đó, học sinh nữ cần phải là: Hiền hậu, dịu dàng, dễ thương, thủy mị; đảm đang, quán xuyến; tế nhị, ý tứ, kín đáo; vâng lời, ngoan ngoãn; nét na, đức hạnh; sạch sẽ, gọn gàng; hiếu thảo, thủy chung; thành thực, trung thực* [N.J. Smelser, 1998. *Sociology*. p 210].

Nhà tham vấn học đường cần hiểu biết những gì trẻ em trai và trẻ em gái trải qua trong quá trình giáo dục có ảnh hưởng đến năng lực, vai trò và vị trí xã hội sau này của trẻ. Hiểu cái cách mà xã hội mong đợi những ứng xử khác biệt giữa các cô bé và cậu bé và những giá trị khác nhau gắn với việc là cậu bé hay cô bé có ảnh hưởng đến sự biểu đạt cảm xúc, sự giao tiếp hay quan niệm về sự tự trọng khác nhau ở mỗi giới. Cũng như vậy, nhà tham vấn học đường cần nắm được những mối quan tâm khác nhau giữa học sinh nam và học sinh nữ và phân tích được các tác động của mối quan hệ tham vấn hiệu quả giữa chuyên viên tham vấn là nam hay nữ khi làm việc với một học sinh là nam hay nữ...

Thực tế công tác tham vấn cho thấy: Số học sinh nữ tìm đến tham vấn thường xuyên hơn học sinh nam và những học sinh nam thường chỉ nhận thấy có nhu cầu tham vấn khi các em đã rơi vào cảm giác khủng hoảng. Trong một báo cáo tổng kết của Trường Nguyễn Tất Thành, từ tháng 3/2006 đến tháng 10/2006, tổng cộng có 294 học sinh đến tham vấn thì có 199 là nữ (67.7%) và 95 trường hợp là nam (32.3%). Nhìn xa hơn một chút, ta thấy vấn đề không chỉ là học sinh nữ hay học sinh nam có nhu cầu tham vấn nhiều hơn, mà nhìn chung, nữ giới có nhu cầu tham vấn nhiều hơn nam giới. Trong một báo cáo phân tích trên 600 bức thư gửi đến chương trình “Cửa sổ tình yêu” năm 1999 và 2005, chúng tôi thấy có 34.2% là của nam, 65.8% của nữ. Riêng với hình thức tham vấn học đường được chỉ định (bắt buộc), như học sinh được giáo viên đề nghị làm tham vấn, số lượng học sinh nam cho thấy nhiều hơn học sinh nữ (kết quả điều tra ở Trường Đinh Tiên Hoàng). Những học sinh nam này chủ yếu có vấn đề về kỷ luật học đường.

Vậy con trai ít gặp vấn đề tâm lý hơn hay ít bộc lộ hơn? Từ khía cạnh xã hội hóa về giới, con trai từ nhỏ đã được học để ít bộc lộ những cảm xúc hơn so với con gái, được khuyến khích để tự kiểm soát, tự giải quyết vấn đề và thường đánh giá nhẹ vấn đề của bản thân, cho đến khi vấn đề đó thực sự trở nên trầm trọng. Một chuyên viên tư vấn qua điện thoại đã nói về sự khác biệt giữa nam thanh niên và nữ thanh niên khi gọi điện đến nhờ tư vấn như sau: *“Với kinh nghiệm từ tư vấn điện thoại cho thấy, con gái gọi đến thường gọi dài và nghiêm túc hơn con trai. Con gái thường tế nhị, uôm lời, dò xét sau đó mới đi vào vấn đề. Con trai thường gọi đến nhanh, cô đọng, hỏi thẳng thắn vào vấn đề và đôi lúc chỉ để trêu đùa”*.

Nhìn từ góc độ giới, việc một nhân viên tham vấn có kiến thức về các đặc điểm sinh học khác biệt giữa nam và nữ, được cung cấp một số kiến thức cơ bản về phát triển tâm lý người..., có thể chỉ đủ để nhận biết rằng giữa học sinh nam và học sinh nữ có những khác biệt nhất định về mặt tâm và sinh lý (ví dụ như những khác biệt về dấu hiệu dậy thì ở nam và nữ). Và, nhận ra giữa học sinh nam và học sinh nữ ở mỗi giai đoạn phát triển có thể có những mối quan

tâm khác nhau cần được trợ giúp và giải đáp. Thực tế, tham vấn học đường theo quan điểm giới, không đơn giản chỉ như vậy. Việc hiện nay nhiều học sinh nữ có nhu cầu tham vấn, nếu cán bộ tham vấn không có những hiểu biết nhất định về giới và sự xã hội hóa về giới ở trẻ em, có thể dẫn đến sự hiểu sai về học sinh nữ. Ngược lại, với quan niệm cho rằng học sinh nam đương đầu tốt hơn với ngoại cảnh, rằng các em phải mạnh mẽ, quyết đoán... cũng tạo ra sự thành kiến ở nhà tham vấn học đường đối với các em trai, những người muốn hưởng dịch vụ trợ giúp này.

Định kiến giới trong tham vấn học đường cho thấy khá rõ khi chuyên viên tham vấn cho rằng, họ có thể nhận biết dễ dàng khi tiếp xúc với một học sinh đến tham vấn, thông qua một số đặc điểm “nhân trắc học” của học sinh đó: là nam hay nữ, dáng vẻ, cử chỉ thế nào... Sự nhận biết ban đầu này sẽ hình thành ở cán bộ tham vấn các thái độ và hành vi ứng xử có sẵn. Do vậy, một chuyên viên tham vấn cần được học cách để không đưa những quan điểm, giá trị mang định kiến giới của bản thân vào quá trình tham vấn. Vấn đề là những định kiến này thường khó được nhận ra bởi bản thân nó thường bị giấu trong vô thức. Liệu một chuyên viên tham vấn có chắc chắn rằng mình hoàn toàn không mang định kiến giới? Liệu thực sự có những khác biệt giới nào có thể dễ nhận thấy và gần như chắc chắn về nó?

Ngày 7/10/2006, tại trường THPT Phú Mỹ (huyện Tân Thành, Vũng Tàu) đã xảy ra hiện tượng hàng loạt nữ học sinh khối lớp 10 bị ngất tập thể. Đoàn bác sĩ tới nơi đã chứng kiến hiện tượng các nữ sinh khối 10 bị ngất xỉu ngay trong lớp và giữa sân trường. Các nữ sinh này được đưa vào phòng thoáng mát cho uống nước trà đường loãng, khoảng 5-6 phút sau hồi tỉnh khỏe mạnh bình thường. Theo các bác sĩ, đây là hiện tượng hiệu ứng dây chuyền tâm lý mà chuyên môn gọi là Hysteria. Hysteria không nguy hiểm, nữ sinh cần được chăm sóc tâm lý tốt thì hiệu ứng ngất xỉu tập thể sẽ không xảy ra.

Tin đưa trên có thể không còn mới lạ với nhiều người hoạt động trong lĩnh vực tham vấn học đường. Tuy nhiên, câu hỏi đặt ra có thể không dễ để tìm câu trả lời là: Vì sao phản ứng dây chuyền này chỉ xảy ra với nữ sinh chứ không phải nam sinh?

Một chuyên viên tư vấn đã phát biểu: “Mình thấy có khác biệt khi tham vấn cho một học sinh nam và một học sinh nữ. Tùy vào từng vấn đề, nhưng chỗ mình thường tham vấn cho nữ nhiều hơn. Nhìn chung nữ bộc bạch thoải mái hơn, còn một học sinh nam thì có khoảng cách hơn khi bộc bạch với một chuyên viên tham vấn nữ”.

Hoặc, như ý kiến của một cán bộ tham vấn qua Chat “Con gái thường bày tỏ sự giận dữ trong yêu đương, hỏi về những khúc mắc trong tình yêu; con trai với vai trò tấn công thường hỏi tỏ tình như thế nào, làm thế nào để gây

thiện cảm, rồi các vấn đề xung quanh việc quan hệ tình dục lần đầu tiên”. Tất cả những biểu hiện khác biệt giữa nam nữ học sinh trong tham vấn đều có nguồn gốc từ quá trình xã hội hóa về giới ở trẻ em.

Có một sự khác biệt giới đáng kể trong những vấn đề cần được trợ giúp ở học sinh nam và học sinh nữ. Số liệu thống kê ở Trường Nguyễn Tất Thành cho thấy, có 5 trường hợp thắc mắc về sự phát triển cơ thể thì cả 5 trường hợp đều là học sinh nữ (100%); chủ đề về quan hệ bạn bè cho thấy có 42 nữ và 10 nam (80.8% và 19.2%); chủ đề về giới tính, bạn khác giới có 17 nữ và 3 nam (85% và 15%); riêng chủ đề khó khăn trong học tập và vướng mắc trong quan hệ với thầy cô, số lượng học sinh nam đến tham vấn lớn hơn nữ.

Rõ ràng, có sự khác biệt giữa các vấn đề thường gặp của bạn gái và bạn trai. Và, có sự khác biệt khá rõ nét trong các vấn đề cần tham vấn giữa nam học sinh và nữ học sinh. Xét từ góc độ khác biệt giới, các thắc mắc của nam học sinh và nữ học sinh thường gắn liền với các vai trò và trách nhiệm giới của mình. Bảng dưới đây thống kê lại những thắc mắc thường gặp ở nam học sinh và nữ học sinh ở hai hình thức tham vấn: tham vấn trực tiếp ở trường học và tham vấn qua mạng Internet (Phòng vấn chuyên viên tư vấn trường học và tư vấn qua mạng Internet).

Khác biệt giới trong tham vấn trực tiếp ở trường học và tham vấn qua mạng Internet

Các biểu hiện	Thắc mắc của Nữ	Thắc mắc của Nam
Trực tiếp ở trường học	- Sự biến đổi cơ thể, dậy thì - Quan hệ bạn bè, tình yêu	- Khó khăn trong học tập - Quan hệ gia đình - Quan hệ với thầy cô
Qua mạng Internet (chat trực tuyến)	- Trình tiết - Tình yêu - Thai nghén - Nạo hút thai - Viêm nhiễm sinh sản	- Kích thích dương vật - Thủ dâm - Xuất tinh sớm - Tư thế quan hệ - Bệnh lây truyền và HIV

Xem xét mối quan hệ giới giữa chuyên viên tham vấn và học sinh cho thấy: Một chuyên viên tham vấn (dù là nữ hay nam) có kinh nghiệm lâu năm có thể dễ dàng dựa vào kiến thức giới tính và kỹ năng của mình để tư vấn hiệu quả cho một đối tượng là nam hoặc nữ, nhưng không phải khi nào cũng hiệu quả với cả đối tượng nam và đối tượng nữ. Hầu hết các chuyên viên tham vấn được hỏi đều cho rằng họ có thể làm việc hiệu quả với cả đối tượng nam và đối tượng nữ.

Kết quả phỏng vấn cũng cho thấy: Khi tham vấn trực tiếp, những chủ đề liên quan đến quan hệ bạn bè, tình yêu thì học sinh nam và nữ có xu hướng muốn người khác giới tham vấn. Còn trước những chủ đề tế nhị (tình dục, sức khoẻ sinh sản...) thì học sinh nam và nữ thích được chia sẻ với chuyên viên tham vấn là người cùng giới hơn. Còn trong tham vấn vắng mặt (qua Internet, điện thoại) thì học sinh nữ vẫn thích chia sẻ với những chuyên viên tư vấn là nữ; nhưng học sinh nam có thể chia sẻ với chuyên viên tư vấn là nam hoặc là nữ. Theo một chuyên viên tham vấn: *“Có những học sinh nam trước một chủ đề tế nhị lại cứ đòi gặp một chuyên viên tham vấn nữ để hỏi cụ thể, như là một sự quá rỗi tình dục ấy”*.

Liệu có đủ tế nhị và không có thái độ tiêu cực đối với học sinh là nam và những vấn đề của nam giới, khi hiện nay hầu hết các cán bộ tham vấn học đường đều là nữ giới? Một chuyên viên tham vấn Trường Hoa Sữa đã nói: *“Hai người làm việc ở đây (2 nhà tham vấn học đường) đều là nữ nên không phải học sinh nam nào cũng muốn chia sẻ, hoặc có học sinh nam nào chia sẻ thì mình sẽ chọn lọc thông tin hơn. Đây là cảm nhận của em khi tiếp xúc với một số học sinh nam”*.

Xem xét về khía cạnh đào tạo, hầu hết các chuyên viên tham vấn được hỏi đều cho biết họ chưa được đào tạo để tham vấn trong bối cảnh có sự khác biệt giới, thậm chí một số chưa từng trải qua một khoá đào tạo nào liên quan đến giới. Có chuyên viên tham vấn khi được hỏi về khía cạnh giới trong tham vấn, đã thường xuyên dùng cụm từ *“Khác biệt tâm - sinh lý giữa nam và nữ”* để nói về vấn đề giới trong tham vấn cho học sinh. Một số khác dù đã qua khóa học về giới cũng không vì thế mà (về mặt vô thức) hoàn toàn tránh khỏi định kiến giới, như một chuyên viên tham vấn học đường nói: *“Con trai đến tham vấn các vấn đề liên quan đến quan hệ với bạn gái thì dễ bị lên án là không có trách nhiệm với bạn gái”*.

Như vậy, dù chuyên viên tham vấn làm việc với học sinh là nam hay là nữ thì họ cũng nên được tham gia các khoá học nâng cao nhận thức giới dành cho các chuyên viên tham vấn - các khoá học lấy giới làm trung tâm trong quá trình tham vấn. Để khuyến khích các nhà tham vấn học đường tích cực nhận ra sự bất bình đẳng giới, khuyến khích sự hợp tác và mối quan hệ tham vấn bình đẳng, tôn trọng quyền của đối tượng lựa chọn vai trò giới thích hợp đối với bản thân, nhà tham vấn có thể sử dụng bảng kiểm (checklist) để tự xem xét thái độ và hành vi của mình khi tham vấn cho các học sinh, đặc biệt là học sinh khác giới. Chúng tôi xin giới thiệu bảng kiểm về giới (tóm lược) của Fitzgerald và Nutt, 1995.

- Liệu chuyên viên tham vấn có kiến thức và có ý thức được về những các dạng áp lực và áp lực đó tác động như thế nào đối với học sinh nam và hoặc học sinh nữ?

- Liệu chuyên viên tham vấn có nhận thức được rằng việc thực hành tham vấn của họ có sự khác biệt khi áp dụng với đối tượng là học sinh nam và học sinh nữ?

- Liệu chuyên viên tham vấn là nam, hay nữ có ý thức hết các vấn đề nhạy cảm với các đối tượng tham vấn là học sinh nam hay học sinh nữ?

- Liệu chuyên viên tham vấn có luôn luôn sử dụng ngôn ngữ không có sự thành kiến về giới tính trong tham vấn?

- Liệu chuyên viên tham vấn có nhận thức được mức độ ảnh hưởng cá nhân của họ đến tính hiệu quả trong việc tham vấn cho học sinh nam hay học sinh nữ?

Trước khi kết thúc bài viết này, chúng tôi xin giới thiệu ý nghĩa dịch vụ tham vấn học đường (Hiệp hội tham vấn học đường Mỹ - ASCA, 1990): *Các chương trình tham vấn học đường được phát triển qua việc thiết kế, tập trung vào các nhu cầu, các mối quan tâm và các vấn đề có liên quan đến các giai đoạn khác nhau trong quá trình phát triển của học sinh. Đây là các dịch vụ trợ giúp có mục tiêu, tích cực, cụ thể và có kết quả được mong đợi, tập trung vào việc trợ giúp học sinh biết cách học tập có hiệu quả hơn và hiệu nghiệm hơn. Có mối quan hệ giữa sự phát triển của một cá nhân và sự phát triển của cả cộng đồng. Một chương trình tham vấn là một phần trong tổng thể chương trình giáo dục của nhà trường...*

Tài liệu tham khảo

1. Báo cáo công tác tham vấn của Phòng tham vấn tâm lý học đường - Trường Nguyễn Tất Thành.
2. Chương XI. *Giới tính trong cuộc sống xã hội* (Trích trong Social Psychology). David O. Sears, Letitia Anne Peplau, Jonathan L. Freedman, Shelley E. Taylor.
3. Ed. Neukrug. *The World Of Counselors*. Công ty xuất bản Brooks/ Cole và Công ty xuất bản quốc tế Thomson.